

bitig

**MSKÜ EDEBİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ**

bitig

**MSKU Journal of Faculty
of Letters and Humanities**

Sorumlu Yazar

Corresponding Author

A. Bilge DEMİR¹

Dr. Öğr. Üyesi
Kubilay HOŞGÖR²

Adres:

Muğla Sıtkı Koçman
Üniversitesi Edebiyat
Fakültesi Felsefe Bölümü

e-posta:

¹aysebilged@gmail.com

²hosgorkubilay@gmail.com

 ¹0000-0001-7592-3051

²0000-0003-2257-2571

Gönderim Tarihi / Received

01.05.2021

Kabul Tarihi / Accepted

27.05.2021

Atıf / Citation

Demir, A. Bilge ve Kubilay
Hoşgör (2021), "Edmund
Husserl'in Antipsikolojizmi",
*bitig Edebiyat Fakültesi
Dergisi*, C. 1, S. 1, s. 140-159.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Research Article

Edmund Husserl'in Antipsikolojizmi

Edmund Husserl's Antipsychologism

Öz

Bu çalışmada Husserl'in psikolojizme yönelik, mantığın temeli olma iddiasındaki eleştirilerini inceliyoruz. İlk olarak psikolojizm tartışmalarının 19. yüzyıldaki durumunu ele alıyoruz. Daha sonra Brentano'nun deskriptif psikolojisinin Husserl'i niçin tatmin etmediğini soruyoruz. Bu tatminsizliğin immanent nesnelere statüsüne yönelik bir anlaşmazlıktan kaynakladığını ileri sürüyoruz. Daha sonra, genel olarak psikolojizm tartışması içinde, psikolojizmin lehine ve aleyhine öne sürülen argümanları ortaya koyuyor, Husserl'in bu argümanlarda içerilen başlıca üç önyargıyı dikkate aldığını ve kendi psikolojizm eleştirisini saf mantığın ideal nesnelere kabul etmek suretiyle geliştirdiğini öne sürüyoruz. Husserl'i saf mantık düşüncesine götüren şeylerden birinin de düşünme süreçleri ile düşünme nesnelere arasında yaptığı ayırım olduğunu ve bu ayırım sayesinde psikolojist önyargılardan kaçınabildiğini gösteriyoruz. Formel mantığa ve tüm bilimlere objektif geçerliliğini sağlayacak olan saf mantığın ideal nesnelere, real olanı bilmek için kullandığımız yöntemlerle bilinmeyeceğini, Husserl'in fenomenoloji projesinin bu ideal nesnelere bilmeye yönelik bir öz araştırması olması nedeniyle saf mantık ile yakın ilişkide olduğunu göstermeyi deniyoruz. Husserl real alanda bilginin koşullu, a posteriori ve olumsal olduğunu, objektif bilginin ise koşulsuz, a priori ve zorunlu olan idealin alanında mümkün olduğunu düşünür. Dolayısıyla bu düşünce, empirik bir bilim olarak psikolojinin objektif bilginin bir temeli olamayacağını gösterir. Fenomenolojik epokhe ile dikkatimizi çevirdiğimiz ideal nesnelere oluşturduğu saf mantık alanının, objektif bilginin temeli olduğunu ortaya koyuyoruz. Sonuç olarak, Husserl'in psikolojinin deneysel ve rölatif karakterine karşı eleştirisinin gücünü teslim ediyor, ancak psikolojizmin başka biçimlerinin, tam da felsefenin sorduğu sorulara açtığı kapılar nedeniyle göz ardı edilmemesi gerektiğini savunuyoruz.

Anahtar Sözcükler: Psikolojizm, Husserl, deskriptif psikoloji, antipsikolojizm, saf mantık, fenomenoloji, ideal, real.

Abstract

In this study, we investigate Husserl's criticism of psychologism, which is claimed to be the basis of logic. At first, we consider the debates of psychology in the 19th century. We then ask why Brentano's descriptive psychology did not satisfy Husserl. We argue that this dissatisfaction stems from a dispute over the status of immanent objects. We then, exhibit the arguments for and against psychologism with respect to the discussion of psychologism in general. We argue that Husserl started by taking into account the three main prejudices contained in these arguments and that he developed his critique of psychologism by accepting the ideal objects of pure logic. We show that one of the things that led Husserl to hold the idea of pure logic was his distinction between thinking processes and objects of thinking. By means of this distinction, he was able to avoid psychologistic prejudices. We try to show that the ideal objects of pure logic, which provides objective validity to formal logic and all sciences, cannot be known by the methods we approach to the real(ity). Husserl's phenomenology project is closely related to the pure logic since it is a study for essences in order to know ideal objects. Husserl states that we can have conditional, a posteriori, contingent knowledge in the realm of the real. At the same time, for the possibility of objective knowledge have found in the realm of the ideal which is sphere of the unconditional, a priori and necessary knowledge. Therefore he thinks that psychology as an empirical science cannot be a basis for knowledge. We show that the realm of pure logic formed by the ideal objects (that we reach them with the phenomenological epoche) are the basis of objective knowledge. In conclusion, we acknowledge the power of Husserl's criticism against the experimental and relative character of psychology. However we argue that other forms of psychology should not be neglected precisely because it opens the doors to the questions posed by the philosophy.

Keywords Psychologism, Husserl, descriptive psychology, antipsychologism, pure logic, phenomenology, ideal, real.

Giriş

Öyle görünüyor ki, bilinç hakkında olduğunu iddia eden üç farklı araştırma yolu bulunuyor. Tarihsel sırayı dikkate alarak söylendiğinde, bunlar psikoloji, fenomenoloji ve (medikal pratik olarak nörolojiyle ilgisi içinde) *neuroscience*'tır. Günümüzde kendi içinde uzmanlaşmış görünümüyle *neuroscience*'ı, geçmişte nöroloji için geçerli olduğu gibi, psikolojinin bir dalı olarak görmek artık mümkün değilse de, indirgemeci doğasının psikolojiyle benzerliği tesadüf değildir; zira *neuroscience*, beyni ve beynin davranışlar ve bilinç fonksiyonlarına etkilerini inceler. *Neuroscience*, bilinçli süreç ve durumları beyinsel süreç ve durumların dışavurumları olarak görür; bilinci maddeye indirger. Dolayısıyla nörolojinin fenomenolojiye olan uzaklığı, psikolojiyle canlı ilişkisi karşısında oldukça belirgindir.

Bununla birlikte eldeki çalışma fenomenolojik bir duruş noktasından psikolojinin analizi hakkındadır. Fenomenoloji ile psikoloji arasında en temelde bir ayırım vardır. Psikoloji, indirgemeci bir doğa bilimi, "bilincin doğa bilimsel bilimi" olarak, bilinci fiziğe indirgeyerek inceler (Husserl 2020: 48). Bunun sonucunda inceleme nesnesini sonunda şeyleştirir. Dolayısıyla bilincin analizi, fiziksel bir şeyin analizine geri gider. Öte yandan fenomenoloji de bilinci şeyleştirme gayreti içinde görünse de, burada onun karşısında bulunduğu şey, fiziksel değil, özsel bir şeydir. Aslına bakılırsa, psikoloji

bilinç ve doğa arasındaki ayrımı görmek istemez ve onun bir indirgemeye üstesinden gelebileceğine inanırken, fenomenoloji, psikolojinin aksine, bu ayrımı görmezden gelmek istemez; hatta tüm inceleme mantığını bu ayrımın üzerine inşa eder. Bilinç ile doğa arasındaki Kartezyen ayrımın aşılabilirliği, fenomenolojinin bakışını, bilgi probleminin doğasından gelen gerekçelerle, bilincin özüne çevirir. Bilincin özü ise 'bir şeyin bilinci' olmaktan başka bir anlama gelmez. Öyleyse fenomenolojik bilinç analizi, psikolojik tavrıdan farklı olarak, bilinçte şeyleştirilebileceği bir şey bulamaz. Dolayısıyla bilinci anlamak, onun edimini anlamak demektir.

Psikoloji ve fenomenoloji arasındaki metodik ayrım içinde, Husserl'in ifadesini ödünç alarak söyleyelim, psikoloji "deneysel bilinç" ile ilgilenir. Buna bağlı olarak da bilincin doğal genetik ilişkiler içinde nasıl oluştuğunu inceler. Anlaşıldığı gibi, bu bilim artık tümüyle bir fizik bilimdir. Mineraloji, bir kayanın fizyokimyasal biçimlenme koşullarının doğadaki köklerini, onun içerdiği kristal yapıları, fiziksel nitelikleriyle ve kimyasal kompozisyonuyla birlikte nasıl ele alıp inceliyorsa, psikoloji de bilinci, adeta bir mineral yapı gibi, onu ortaya çıkaran doğal ilişkiler içinde araştırır. Oysa fenomenoloji, psikolojide olduğu gibi, genetik bir eğilimden uzaklaştığı ölçüde bilincin "saf" analizine yönelir. İşte tam da bu 'saf'lık, fenomenolojik incelemeyi naiv doğa bilimsel sınırlardan uzaklaştırarak bilgi kuramsal bir hüviyete büründürür. Demek, psikolojinin bilinci inceleme biçimi felsefi, özellikle de bilgi kuramsal olamaz artık. Bu önemli midir peki? Felsefenin kestirimlerden hoşlanmaması ölçüsünde önemlidir diyebiliriz. Şöyle ki;

Psikoloji naiv tavra sahip bir doğa bilimi olarak, doğayı verilmiş kabul eder; (bilinç) deneyimi(ni) doğal kabul ettiği için de, deneyimi de verilmiş sayar. Tüm bu 'olmuş-bitmişlik' içinde bilinç deneyiminin bir nesneye nasıl uygun düşebildiğinden başlayıp öznel arası düzeyde özdeş bilmenin nasıl mümkün olabildiğine kadar genişleyen bir epistemik sorunlar alanını *by-pass* eder, deyim yerindeyse onun çevresinden dolaşır. İşte bu sorunlar, tam da fenomenolojik tarzdaki bir bilinç analizinin hedefinde yer alır.

Öyleyse eldeki çalışmanın amacının, buraya dek özetlenen minval dâhilinde, Edmund Husserl'in psikolojizme karşı mücadelesini, onu *Mantıksal Soruşturmalar'ı* (*Logical Investigations*) yazmaya iten sebeplerle yakından ilgili görerek incelemekle sınırlı olduğu söylenebilir.

Nedir Psikolojizm?

Psikoloji bir betimleme ve açıklama sistemidir. Ancak biz 'psikoloji' denince iki ayrı betimleme ve açıklama sistemini anlarız; anladığımız şey, ya her günkü anlamda bizim psikolojik betimleme, açıklama ya da öngörmelerimizdir ya da insan davranışının empirik biliminin açıklama ve betimlemeleridir (yani bilimsel psikoloji). Burada tartışma konusu elbette ikincisidir. Ayrıca onun nesnesinin felsefe ile karışmasıdır (Cussins 1987: 125-26). Frege'nin meşhur saptamasından hareketle söyleyelim öyleyse; felsefe, düşünmenin ne olduğunu bilmekle ilgiliyken, psikoloji genetik olarak nasıl düşünebildiğimizi açıklamanın peşindedir. Öyleyse sınırlar belirgindir aslında. Hâlbuki psikolojizm adı verilen durum, tam da bu sınırların belirsizleştirilmesinden, felsefi ve psikolojik eğilimlerin birbirine karışmasından meydana gelmektedir.

Almanca'nın konuşulduğu yerlerde 1890'dan 1915'e kadar geçen zaman içinde bir psikolojizm tartışması (*Psychologismus-Streit*) ile karşılaşırız. Mantığın psikolojizmin bir parçası olup olmadığı hakkındaki bu tartışmanın temel (anti-) figürleri Gottlob Frege ve Edmund Husserl'dir (URL-1).¹ Bununla birlikte Hegelci felsefe tarihçisi Johann Eduard Erdmann'ın 1870'te terimi icadından (Mohanty 1982: 20) sonra çeşitli anlamlarda psikolojizmler olmuştur.² Psikolojizm, başlangıçta Erdmann'a göre, mantıksal ilkelerin zorunluluğunun insan psikolojisinin doğasına dayandığı teziyle kendini gösteriyordu. Oysa 1980'li yılların hemen başında Ned Block, John McDowell ve Gareth Evans gibi yazarların terimi kendi ajandaları içinde özelleştirdiklerini görüyoruz.³ Öte yandan 1987'de "Varieties of Psychologism" başlıklı çalışmasında psikolojizm terimi çerçevesinde ortaya çıkan anlam karmaşasını derli toplu olarak bir arada gösteren Adrian Cussins ise, terimin pejoratif çağrışımlarından rahatsız olduğunu belirtiyor. Daha önemlisi ona göre psikolojizm, psikolojinin mental olanın kurucu kavrama gücü (*constitutive understanding of the mental*) için açıklayıcı temelin (*explanatory basis*) en azından bir kısmını sağladığını iddia eden bir öğretilir

¹ Bu filozofların, muarızlarıyla ilişkisini daha açık ve detaylı biçimde görebilmek ve aynı zamanda psikolojizm tartışmasının geçmişe dayanan hikâyesinin izlerini sürebilmek için bkz. Kusch (1995), *Psychologism: The Sociology of Philosophical Knowledge*, s. 1-14.

² Bu konuyla ilgili olarak yine Kusch'un eserine yönlendiriyoruz; bkz. s. 93-119.

³ Ayrıntılar için bkz. N. Block (1981), "Psychologism and Behaviourism", *The Philosophical Review* 90, 5; J. McDowell (1981), "Anti-Realism and the Epistemology of Understanding", *Meaning and Understanding*, H. Parret and J. Bouveresse (eds.) içinde, de Gruyter, Berlin, s. 225; G. Evans (1982), *The Varieties of Reference*, part two, Clarendon Press, Oxford. Ayrıca çeşitli psikolojizmler hakkında yazılmış şu çalışmalar konuyla ilgili literatürde oldukça önemlidir: Th. De Boer (1978), *The Development of Husserl's Thought* (trans. A. Plantinga), Nijhoff, The Hague, s. 116-17; A. Cussins (1987), "Varieties of Psychologism", *Synthese* 70; Th. Seeböhm (1991), "Psychologism Revisited", *Phenomenology and the Formal Sciences*, Seeböhm, Follesdal, and Mohanty (eds.) içinde, 149-82, Kluwer, Dordrecht.

(Cussins 1987: 126-27). Bu türden bir psikolojizme göre, zihnin ne olduğunu anlamak, onun nasıl çalıştığını öğrenmekle ve orada zihinsel şeylerin nasıl ortaya çıktığını anlamakla mümkündür. Cussins'in "açıklayıcı temel"i elbette psikolojinin, bu açıklamanın yalnızca bir parçasını sağladığını ileri sürmüş oluyor. Böylece alışılanın aksine psikolojizmin indirgemeci bir girişim olduğu değil, zihin hakkındaki açıklama girişimlerinden yalnızca biri olduğu söylenmiş oluyor. Bunun olgusal düzeyde tarihsel arka plana uygun düşüp düşmediği, Cussins'in psikolojizm tanımının, onun salt kişisel görüşü olup olmadığı elbette kuşku uyandıran sorularsa da, biz burada onun çalışmasının ilgisi dışında kaldığını gördüğümüz bir başka konuya, Brentano'nun empirik psikolojisine dikkati çekeceğiz. Bu konu Husserl'in antipsikolojizmi ile ilgilidir.

Deskriptif Psikoloji

19. yüzyıla hâkim olan temel eğilimler arasında psikolojiyi bir bilim haline getirme girişimleriyle karşılaşırız. Ancak bu girişimlerin beklenen düzeyde bir başarı göstermediği görülür. Viyana'da tanınmış bir filozof, Franz Brentano, bu girişimlerin başarısızlığını büyük ölçüde onların psikolojinin yöntemini doğru belirleyememelerine, çoğunlukla bilimsel olmanın ölçütünün daha temeldeki disiplinlere indirgeme olduğunun sanılmasına, yani yöntemi matematikselleştirme gereğine inanılmasına bağlar (URL-2). Huemer'in belirttiği biçimiyle, Brentano temel bir dil kullanımının bilimsellik için vazgeçilmez olduğunu ileri sürmüş değildir. Belirli bir bilimsel disiplinde uygulanan spesifik metodolojik prosedürler, her şeyden çok incelenen nesnelere bağlıdır: "Dolayısıyla doğa bilimi asla her yerde aynı biçimde ve mekaniğin en basit olaylarında yaptığımız şekilde ilerlememizi gerektirmez. Aksine bize prosedürümüzü nesnelere özel doğasına göre değiştirmemizi öğretir" (Brentano 1893: 29). Psikolojiyi bir bilim olarak kurmak isteniyorsa, bunun yolu, onu doğa bilimlerini model alarak tesis etmektir. Brentano'ya göre bu, psikolojiyi deskriptif, yani betimleyici bir disipline dönüştürmek anlamına gelir. Onun *Empirik Duruş Noktasından Psikoloji*'de ortaya koyduğu yöntem birinci şahıs perspektifinden gerçekleştirilen iç algıya dayanır.⁴ Psikolog, iç gözlemden farklı olarak, iç algı (introspeksiyon) yoluyla kendi mental fenomenleriyle ilgili mahrem bilgi sağlar (Viyana'da o yıllarda Brentano'nun derslerini izleyen Freud bu görüşten etkilenmiş benzemiyor mu!). Yalnızca üçüncü şahıs perspektifinden mental fenomenlerin davranışlardaki dışavurumlarının incelenmesi gerektiğini ileri süren davranışçıların Brentano'yla fikir birliğine varamayacağı açık değil mi? Brentano'nun empirik

⁴ Brentano (1874), *Psychologie vom empirischen Standpunkte*, Bd. I, s. 35.

psikolojisi, yalnızca davranışçıların genetik psikolojisinden değil, Husserl'in fenomenolojik transendental psikolojisinden de kendini ayırır.⁵

Deskriptif empirik psikoloji, mental algının nesnelere yani mental fenomenleri ve bu fenomenlerin birbiriyle bağlantılanma tarzlarını betimler. Mental fenomenler, içsel algının konusudur. Bilincin immanent bir nesneye intensiyonel olarak yöneldiği sırada algıladığı şey, yine mental bir fenomendir. Ancak Brentano, bu immanent şeyleri, "existenz" değil, "inexistenz" olarak nitelendirir. Bu sözcük immanent nesnenin doğuştan (*innate*) olma karakterine gönderme yapıyor. Böylece objeye yönelik bir immanent nesneliliğe (*immanente Gegenständlichkeit*) yönelişe dönüşüyor.⁶ Açıkçası immanent şeyler, zihinsel varlıklar değildir.⁷ Brentano bu türden idelerin bir tür zihinsel-şey olduklarını ileri sürmek istemez. Husserl ise bilhassa onun ünlü 'transendental dönüş'ünün ardından kendisini fenomenolojik yöntemin Brentanocu köklerinden koparır. Ona göre soyut özlerin varlığını reddetmek, Locke'tan beri modern felsefede karşımıza çıkan tasarımcı bilgi kuramının çıkmazına girmek demektir. Yani yönelinen nesnelere inexistenz olmaları, zihnin kendi tasarımlarının ötesine geçme yeteneğini bir probleme dönüştürür. Üstelik Brentano'nun her mental fenomenin ya temsil (*representation*) olduğu ya da nihayetinde temsile dayandığı düşüncesi, onu, referansı (*bedeutung*) olmayan mental fenomenlerin varlığını açıklayamama sorunu ile karşı karşıya getirir. Brentano, mental fenomen ile onu yönelimsel olarak kuran mental edim arasındaki ilişkinin zorunluluğunu açıklayamaz. Husserl ise ideal nesnenin varlığını kabul ederek "yönelimsel edimlerin içsel zorunlu yapısına" odaklanır. Böylece mental nesnelere nedensel bağlantıları olan real psikolojik unsurlardan ziyade, onların ideal kavramsal bağlantılarını inceler (Moran 2000: 166-167).

Brentano psikolojiyi kesin bir bilim olarak kurmaya çalışsa da mental içeriklerin ideal birliğini tesis etmekte başarısız olmuştur. Husserl'e göre bunun nedeni, psikolojik analizin böyle bir ideal birliğin zorunluluğunu vermek için uygun bir yöntem olmamasıdır. *Mantıksal Soruşturmalar*'da Husserl, zorunlu bilginin özüne dair bir

⁵ Husserl'in felsefi duruş noktasının psikoloji ile ilgisi söz konusu olunca, onu başından beri bir antipsikolojist sanmak hata olur. Onun Brentano etkisindeki erken yıllarında 'psikolojistik' bir bakış tarzına sahip olduğu bilinir. Ancak Th. De Boer bunun ötesinde bir sava sahip; konuyla ilgili Husserl çalışmalarının referans eserlerinden biri olan onun *The Development of Husserl's Thought*'una bkz. s. 116-17. Burada De Boer Husserl'in psikolojizminin 6 farklı görünüme sahip olduğunu iddia ediyor. Elbette bu görüş De Boer ile sınırlı değil. Husserl'in psikolojizme düştüğünü iddia edenler, tezlerini genellikle onun *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie* adlı eserinin 2. ve 3. kitaplarına dayandırır.

⁶ Bkz. F.C. Brentano (1874), *Psychologie vom empirischen Standpunkte*, Bd. I, s. 115.

⁷ Heidegger'in söylem alanı içinde ifade edilirse, Brentano'nun *inexistenz*'i 'varlık alanından dışta durma hali'ni gösterir.

kavrayışa ulaşmanın imkânını sorgular. Bu aslında bilincin subjektif edimleri içerisinde objektivitenin nasıl olup da ele geçirilebileceği sorusudur. Bu sorunun yanıtının nerede yattığını bulmak için Husserl, iki mantık geleneğini incelemektedir. Bunların ilki, J. S. Mill, A. Bain, H. Spencer, W. Wundt, C. Sigwart, B. Erdmann, F. A. Lange, T. Lipps, E. Mach gibi düşünürler tarafından savunulan psikolojist mantıktır. İkincisi ise G. W. Leibniz, I. Kant, B. Bolzano, R. H. Lotze gibi isimlerin oluşturduğu saf mantık çizgisidir. Husserl kendisini bu ikinci çizginin izleyicisi olarak görür. O, *Mantıksal Soruşturmalarda* ilk olarak psikolojist mantığı inceleyerek, saf mantığın yeşereceği zemini temizler.

Psikolojizm için ve Psikolojizme Karşı Argümanlar

Bilime sağlam bir temel oluşturabilecek bir meta etkinlik olma iddiasındaki psikolojinin yetersizliğini göstermeyi amaçlayan Husserl psikolojizmin savını şu şekilde özetler:

“Mantığın esas teorik temelleri -kendi teorik içeriğinin ilgili olduğu ölçüde, mantığa kendi karakteristik örüntüsünü veren önermelerinin ait olduğu psikolojiye dayanır. Mantık psikolojiyle, tıpkı kimyasal teknolojinin herhangi bir dalının kimyayla, arazi ölçümünün geometriyle ilişkisine benzer şekilde ilişkilidir” (2001: 40).

Mantığın temellerini ancak ve ancak psikolojide bulabileceğimizi savunan psikolojistlere göre, mantık ile psikoloji arasındaki zorunlu ilişki bizzat mantığın tanımında içerilir. Düşünmenin zihinsel bir şey olması, mantığın psikolojik temelini açıklamaya yeterlidir. Mantığın kendileriyle iş gördüğü yargılar, kavramlar, çıkarımlar insan psikolojisinden çıkarılıp normatif hale getirilmiş şeylerdir.

Buna karşın anti-psikolojizm, psikolojinin nasıl düşündüğümüzle, mantığın ise nasıl düşünmemiz gerektiğiyle ilgili olduğunu ileri sürer. Yani mantığın normatif karakteri, onun psikolojiyle sanıldığı kadar yakın ilişkide olmadığını gösterir. Çünkü normatif olanla ilgilenen mantık, olumsal olandan elde edilmiş (psikolojik) ilkelerden hareketle ele alınamaz. Aslında mantıksal zorunluluk göz önüne alındığında, bu tür olumsal ilkelerin gerçek anlamda (mantıksal) yasa oldukları bile söylenemez. Kendi döneminin (psikolojist) mantığına itiraz ederken benzer bir yaklaşım içindeki Johann Friedrich Herbart'a göre, olması gerekeni olandan çıkarmak, ahlakı yaşamdan çıkarmak kadar saçmadır (Husserl 2001: 42). Nasıl düşündüğümüz ile nasıl düşünmemiz gerektiği farklı konulardır. Bunlar, farklı işleyişlere sahip olan iki farklı alandır.

Ancak psikolojizm, mantık ile psikolojinin ayrı şeyler olduklarını kabul etmez, aklın normatif kullanımının da psikolojiye ait olduğunu savunur. Olan ile olması gereken

iki farklı alansa da her ikisi de tek ve aynı zihin tarafından düşünülür. Zihin diğer şeyler gibi normatif şeylerin de şu ya da bu şekilde düşünülebileceğini ve başka türlü düşünülemeyeceğini belirleyen yapıdır. Bu psikolojik yapının dışına çıkamayacak olmak, normatif mantığın temelini en nihayetinde psikoloji olduğu anlamına gelir.

Yine de psikoloji ile mantık, kavramlar, yargılar ve çıkarımlarla aynı şekilde ilgilenmez. Örneğin psikoloji yargıların zihinde nasıl bir ilişki içinde ortaya çıktığını incelerken, mantık bu ilişkilerin olması gerektiği gibi kurulup kurulmadığını inceler. Psikoloji “doğal ilişkiler” ile ilgiliyken mantık “ideal ilişkiler” ile ilgilenir (Husserl, 2001: 43). Bu ilişkilerin aralarında köken bakımından ortaklık aramak bizi türlü yanılgılara sürükleyecektir. Böyle bir duruş noktasından bakınca, deneyin dünyasında tümüyle olumsal biçimde art arda gelen kimi olgusal unsurların arasında mantıksal bir zorunluluk bulunduğu yanılgısına düşeriz. Sözelimi gündüzü izleyen geceyi görüp de bunların mantıksal bir zorunlulukla birbirlerine nedensel olarak tutunduklarını sanmak tecrübeden gelen bir yanılgıdır. Bu anti-psikolojist yaklaşım, Husserl'in kendi saf mantık kavrayışını geliştirirken sürekli göz önünde bulundurduğu bir şey olacaktır. Düşünme süreçleriyle düşünme içeriğinin birliği iddiasına yönelik bir itirazdır burada söz konusu olan.

Gerçi psikolojizm de psikoloji ile mantığın akıl yürütme süreçleriyle aynı şekilde ilgilendiğini iddia etmez. Mantığın düşünmenin bir aracı olduğunu kabul eder. Ancak ona göre, mantığın böyle bir araç olarak meşru zemini doğal ilişkileri göz ardı ederek kazanılamaz. İdeal ilişkileri incelemek için ilkin düşünme süreçlerimizin nasıl işlediğine dair bir bilgiye sahip olmamız gerekir. Düşünmenin etiği olarak -nasıl düşünmemiz gerektiğiyle ilgilenen- mantığı, düşünmenin fiziğinden -nasıl düşündüğümüzden- türetmek durumunda olduğumuz ileri sürülür (Husserl 2001: 43). Psikoloji açısından, mantığın böyle bir araç olarak meşru zemini, doğadadır. Zorunlu bir doğru, kendi zorunluluğunu belirli bir varlık alanına dayanmak suretiyle tesis eder. Düşünülür olan, duyulur olanın zemininde belirlenir ve nihayetinde olgusal bir temele sahiptir.

Ancak düşünmenin etiği olarak mantık, psikoloji de dâhil tüm diğer bilimlerden önce gelmelidir ki, onlar kendilerine meşru bir zemin elde edebilsin. Başka deyişle her bilim mantıksal yasalara uygunluğu sayesinde meşruiyet kazanır. Bu nedenle psikolojinin iddialarının doğruluğunun ve geçerliliğinin bilgisine sahip olmak için, mantıksal araçları kullanıyor olmamız gerekir. Mantıksal araçları kullanmamızın

imkânının, onun psikolojik temelleri olması ise döngüsellığe yol açar (Husserl 2001: 44).

Psikolojizmi savunanlar, bu argümanı kabul etmemiz durumunda mantığın kendisinin de mantıksal olarak ilerlemek durumunda olduğunu ve onun da aynı döngünün içinde kalacağını öne sürerler. Çünkü mantık da kendi önermelerini kendisi kurmak zorunda kalacaktır. Robert Hanna, psikolojizmin bu argümanını “logosantrik çıkmaz” olarak adlandırır (2008: 37). Eğer her açıklama mantığa dayanıyorsa mantığın kendisinin neye dayandığı sorusudur burada karşımıza çıkan.

Husserl, bu çıkmazı çözenin yolunun mantıksal yasalara göre akıl yürütme (*reasoning according to logical rules*) ile mantıksal yasalardan hareketle akıl yürütme (*reasoning from logical rules*) arasında bir ayırım yapmaktan geçtiğini söyler (2001: 44). Bu ikisi birbiriyle karıştırılırsa döngüsellik sorunundan kurtulmak imkânsızlaşır. Bu ikisi arasındaki farkı, bir sanatçının en ufak bir estetik bilgisi olmaksızın son derece güzel eserler yaratabiliyor olmasını örnekleyerek açıklar Husserl. Bu örnek üzerinden düşündüğümüzde, mantık yasalarını fiilen kabul (veya red) etmeksizin bu yasaları akıl yürütme sürecinde kullanabiliyor oluşumuzu mantıksal yasalara göre akıl yürütmemize bağlayabiliriz. Bu durumda herhangi bir bilim, bilgiye ulaşma sürecinde mantıksal yasalara göre akıl yürütür. Ancak mantığın kendisi mantıksal yasalardan hareketle akıl yürütmek ile kendisini normatif bir disiplin olarak inşa eder. Burada Husserl’in psikolojizm sorununu çözmek için saf mantık ile normatif mantık arasında yapacağı ayırımın da ipuçlarını görürüz. Saf mantık, bilimlerin ve normatif mantığın temelidir. Bilimleri kuran, saf mantık yasalarına göre akıl yürütmedir. Bilimlerin tümü bu “yüksek konstrüktif kategorik normatif meta-ilkeler”e göre (*supreme constructive categorically normative logical meta-principles*) inşa edilir ve yürütülür (Hanna, 2008:41). Saf mantık yasalarından hareketle akıl yürütme normativitenin temelidir. Öte yandan saf mantıksal yasaların kendisi ise aprioridir ve bu yasalar başka bir temeli gereksinmez.

Husserl psikolojizme karşı sunulmuş olan argümanların daha iyi gerekçelendirilmesi gerektiğini düşünür. Bu gerekçelendirme için, psikolojizmin argümanlarının normatif mantığın temellerine ilişkin sorunun üstesinden gelip gelmediğine bakmak gerekir. Psikoloji ile mantık arasındaki yakın ilişkiyi göstermek, psikolojiyi mantığın temeli olarak inşa etmeye yetmez. Onların argümanları, psikolojinin yalnızca mantığın temellerini desteklediğini gösterir, yoksa bu temelleri oluşturduğunu değil (Husserl 2001: 45). Psikolojizme karşı öne sürülen argümanlar, akıl yürütme süreçlerinin

psikolojik süreçlerden fazla bir şeyi içerdiğini gösteriyorsa da bu, yeterli değildir. Burada yapılması gereken psikolojiden bütünüyle bağımsız bir şey olarak saf mantığı kurmaktır. Husserl'in psikolojizm eleştirisinin pozitif yönünü bu saf mantık düşüncesi oluşturacaktır.

Husserl'in Psikolojizm Eleştirisi

Psikoloji ile mantık arasındaki ilişkiye olduğu kadar onları birbirinden ayıran şeylere, mantıkta, psikolojinin temellendiremeyeceği unsurların neler olduğuna da dikkat etmek gerekir. Psikoloji olgulara dayanan empirik bir bilimdir. Onun yasaları olumsal olmaktan öte bir karakter taşımaz. Gerçek anlamda bir yasa ise kendisini yanlışlayan bir tek karşı örnek bulamayacağımız türden bir mutlak geçerliliğe sahip olmalıdır. Bu ancak onun empirik bir içerik taşımadığı durumda mümkündür. Mantığın yasalarını psikolojinin yasalarına indirgememiz durumunda, mantık yasalarının da olumsallığın sınırları dâhilinde ortaya çıktığını ve bu nedenle tam anlamıyla yasa olmadığını söylemiş oluruz. Bu durum, mantık ve matematiğin izomorfik kökenleri bakımından, $2+2=4$ önermesinin doğruluğunun evrenselliğini geçersiz hale getirirdi. Kuşkusuz böyle bir şey öne sürülemez.

Psikolojik yasaların mutlak olmayışı onun aposteriori karakteriyle ilgilidir. Bir yasanın zorunluluğunu tesis edecek olan, onun a priori'sidir. A posteriori nitelikteki yasalar, gerçek anlamda zorunluluk taşımaz. Hume'un da öne sürdüğü gibi, olgulardan hareket ederek kurulan bir tümevarımın zorunluluğunu hiçbir şekilde gösteremeyiz (2018: 35). Bu tür çıkarımlardan elde edilen sonuçlar yalnızca olasılıklı bilgi verirler ve bu türden bilgiye ilişkin geliştirdiğimiz inancın gerekçeleri de yüksek düzeyde eminlik sağlayamaz. Oysa inanmak ile bilmek arasında fark vardır. Mantık yasaları kuşku götürmez bir şekilde mutlaklardır. Mantığın yasaları, olgusal durumlara uygulanabilirler ama kendileri olgusal değildirler. Bu nedenle koşulsuzdurlar. Oysa "(p)sikoloji hiç şüphesiz daha fazlasını sağlamaz, bu nedenle apodeiktik olarak apaçık ve tüm mantığın merkezini şekillendiren empirik-ötesi ve kesin sağın yasaları veremez" (Husserl 2001: 48).

Psikolojizm, öyleyse düşünmenin yasalarının empirik temelleri olduğunu iddia etmekte ısrarcıdır. Başka deyişle düşünmenin yasaları, doğa yasalarının örneğin nedenselliğin bilgisinin düşünme şeklimizi etkilemesi sonucu oluşur. Böylece zihnin doğası, fiziksel doğaya andırımlı olarak yapılır. Buna karşılık Husserl düşünmenin normatif yasalarını veren mantığın nedensel kaynağının doğa yasaları olduğunu ileri sürmek için yeterli kanıtımız olmadığını düşünür. Dahası bu durumda hangi düşüncenin mantıksal olarak doğru olduğunu hangisinin yanlış olduğunu bilmemizi

sağlayacak bir ölçüt yoktur (Husserl 2001: 49). Psikoloji, böyle bir ölçütü aklın zorunlu sferinin dışında doğanın sferinde aramıştır. Bu arayışın saplanıp kaldığı yerde, normatif düşünme süreçleri ile düşünmenin içeriği birbirine girer. Husserl, yargılar ile yargının içeriği olarak mantıksal yasaları birbirine karıştırmamız nedeniyle bu tür karışıklıklarla karşı karşıya kaldığımızı söyler. Yargılar, nedenleri ve etkileri olan real süreçlerdir (Husserl 2001: 49); daha doğrusu real sfere ilişkin süreçlerdir. Bunlar mantıksal yasaya, yani düşünme süreçlerimizin düzenine uygun olduğunda, bir yargı ‘doğru’ olur. Bu durumda yargı, genel bir yasanın özel bir örneğidir. Ancak yargı ile yasayı birbirine karıştırmamız durumunda, real olan ideal olanla karıştırılıyor demektir. Bu durumda herhangi bir şekilde düşünmenin doğru düşünmek anlamına geldiğini öne sürmekten, ideal olanın temelini real olan olduğunu ilan etmekten bizi alıkoyan bir şey yoktur. Çünkü burada doğru düşünmek yargıya ait bir şey olarak düşünülür. Oysa tam tersine doğru düşünmek belirli bir şekilde düşündürmek; objektif yasalara uygun olarak düşündürmek. Bu bizi ikinci bir karışıklığa götürür: Husserl’e göre, güçler olarak doğa yasaları diye “mitik” şeylerden bahsetmemizin nedeni, nedenselliğin kendisinden türediği bir yasayı nedenselliğin eseri olarak görme yanlışına düşmemizde yatmaktadır (2001: 49). Düşünme sürecimize kaynaklık eden şey zaten bu mantık yasalarıdır. B’nin A’yı nedensel olarak izlediğini söylemek, nedenselliğe dair mantıksal bir yasanın tekil bir örneği olabilir ancak.

O halde mantık yasaları psikolojinin yasalarının aksine olgusal değil idealdirler. Belirli şekilde düşünmenin ancak, uygun bir şekilde düşünmek olduğunu gösterirler. İdeal bir yasa aynı zamanda saf bir yasadır; empirik bir içerik taşımaz. Bu durumda saf yasa, olgusal alanda karşılık bulan bir şey değildir. Yer çekimi yasası, kelimenin tam anlamıyla bir yasa değildir. Olgusal alanda en fazla yüksek dereceden bir olasılığa sahibizdir ve aksi bir olguyla henüz karşılaşmadığımız için mevcut yasanın zorunlu olduğunu varsayabiliriz. Oysa gerçek anlamda zorunluluk ancak kavramsal alanda söz konusudur. Çünkü burada indüksiyon ile ilerlemeyiz. İdeal bir yasadaki zorunluluğu varsaymayız, biliriz. İdealin alanında olgusalıklar da olumsuzluklar da bulunmaz. Başka deyişle ideal yasa, herhangi bir şeyin varoluşuna dair bir şey söylemediği gibi, onun belirli koşullardaki varoluşuna dair de bir şey söylemez.

“Mantık yasasından ya da matematiksel doğruluklardan, teorilerden, ilkelerden, önermelerden ve kanıtlardan bahsedildiğinde ya da onlara atıfta bulunulduğunda (...) zamansal olmayan, nesnel ve son derece geçerli olan bir şeye işaret edilir. Her ne kadar mantık ilkeleri bilinç tarafından bilinip kavransa da, gerçek ruhsal bilme edimlerine indirgenemeyen ve söz konusu edimlerden bütünüyle farklı olan *ideal* bir şeyin bilincinde kalmaya devam ederiz” (Zahavi 2018: 24).

Mantık yasalarının zorunluluğu ve evrenselliği bu ideallığe dayanır.

Buna karşılık psikolojizm tüm yasaların empirik olduğunu ve mantık yasalarının da empirik olduğunu, ancak indüktif olmamaları bakımından doğa yasalarından ayrıldığını öne sürer. Bu durumda mantığın yasaları, psikolojik ve olgusal içeriklerinden soyutlanarak elde edilmiş, ama nihayetinde olgulara ve psikolojiye dayanan yasalardır. Dolayısıyla onlara dair bilgimiz nihayetinde deneyimden gelir. Husserl'e göre bu argümanda yine iki şey, olgusal yasalar ile ideal yasalar birbirine karıştırılmaktadır (2001: 55). Oysa saf mantığın yasaları her zaman olgulara dair değildir. Çünkü bu ikisi arasında aşılabilir bir eş ölçülmezlik söz konusudur. Gerçekliğin olumsal, uzay-zamansal, koşullu yapısından farklı olarak doğruluk, zorunlu, zaman üstü ve koşulsuzdur.

Psikolojizmi savunanların argümanlarındaki karışıklığın temelinde asıl olarak, ideal ve real yasaların ve nesnelere birbirine karıştırılması bulunur. Psikolojinin mantığın temeli olduğuna dair iddiaya Husserl'in asıl eleştirisinin kaynağında bu ayrım bulunur. Bu ayırmadan hareket ederek Husserl, mantığın temelde ideal yasaların ve nesnelere alanıyla ilgili olduğunu öne sürer. Psikolojizmin kendisini meşrulaştırma çabasının gerisinde, mantığın real yasaların ve nesnelere alanıyla ilgili olduğu varsayımı yatar. Bu varsayım, birtakım önyargılardan kaynaklanmaktadır. Husserl idealin alanı olan saf mantığa yer açmak için öncelikle normatif mantığın temelinde psikolojinin yerleştirilmesine yol açan bu önyargıları inceler.

Psikolojizmin Temelindeki Önyargılar

Mantığın psikolojik bir temeli olduğunu savunmaya yol açan önyargıların ilki, daha önce de karşımıza çıkan, mental olanı düzenleyen yasaların kendilerinin de mental bir temele sahip olduğu ve bu nedenle mantığın bir bilgi psikolojisine indirgenebileceğidir (Husserl 2001: 101). Akıl yürütme süreçlerimiz kadar bu süreçleri düzenleyen yasalar da zihne-bağlıdır. Başka deyişle akıl yürütme süreçlerimizi düzenleyen mantık yasaları zihinsel yasalardır. Bu önyargı psikolojizmi savunanlar tarafından olduğu kadar reddedenler tarafından da kabul edilir. İlk grup bu önyargıdan mantık yasalarının psikolojik kökenli olduğu sonucunu çıkarırken, ikinci grup, bu yasaların normatif mantığı oluşturduğu sonucunu çıkarmıştır. Husserl ise normatif yasalar ile zorunlu yasalar arasında bir ayrım yaparak psikolojizme getireceği temel eleştiriyi oluşturur.

Normatif yasalar, düşünmenin kurallarıdır. Zorunlu yasalar ise normatif yasaların kendilerine dayandığı yasalardır. Bunlar normativiteyi içerseler de kendileri normatif

değildir. Zorunlu yasalar, normatif mantığın gücünü kendilerinden aldığı saf teorik yapılardır. Bu bakımdan onlar salt düşünmenin bir aracı değildirler. Mantığı yalnızca metodolojik olarak ele almak, onun objektif yanını gözden kaçırmaya yol açar. Normatif mantık, uygun düşünmenin yasalarını gösterir ve bu uygunluk saf teorik yasalara uygunluktur. Bilgiye ulaşma sürecine içkin olan subjektiviteden objektiviteye geçmeyi sağlayacak olan şey, bu yasaların varlığıdır. Yani, nihayetinde zorunlu bilginin imkânı normatif mantığın ötesinde bir saf mantığın kabulünde yer alır. Normatif mantığın yalnızca pratik bir işlevi vardır.

Psikolojizmin temelindeki ikinci önyargı, temsillerin, yargıların, kanıtlamaların vs. mental aktiviteler olmasından hareketle mantıksal doğruların da mental içerikler olduğunun kabul edilmesidir. Bu kabul saf mantık ile normatif mantık arasında bir ayırım yapılamayacağı düşüncesine yol açar. Oysa temsiller, yargılar ve kanıtlamaların normatif olarak oluşturulmasını mümkün kılan, zihinden bağımsız bir idealite alanı olarak saf mantıktır. Bunu kabul etmediğimiz durumda matematiğin temellerinin de psikolojik olduğunu ileri sürmek durumunda kalırız. Nitekim toplama, çıkarma gibi işlemler mental aktivitelerdir. Ancak sayıların kendileri, bu aktiviteler olmaksızın da oradadır.

Aritmetik Felsefesi (Philosophy of Arithmetic) adlı çalışmasında Husserl'in sayıların varlığını sayma edimine bağlı kılması, Frege'nin, onu psikolojizme düşmekle eleştirmesine neden olmuştu. Bu eleştiri üzerine Husserl, *Mantıksal Soruşturmalar*'da sayıları sayma edimine indirgemenin matematiğin objektivitesini reddetmek anlamına geldiğini kabul etmiştir. “Beş sayısı benim ya da başka birinin beşi sayması olmamakla birlikte benim veya başka birinin beş prezantasyonu da değildir” (Husserl 2001: 109). Beş sayısının karşımıza sayma ediminde çıkıyor olması, onun edimden bağımsız var olmayacağı anlamına gelmez. Aritmetikte durum buyusa aynı şeyi mantık için de söylemenin önünde bir engel kalmaz.

Bir diğer önyargı, doğruluğun yargıya dayandığı düşüncesidir. Biz bir yargıyı doğru olarak ancak onun “apaçık” olduğu durumda biliriz. Yargıdaki apaçıklık ise “içsel deneyime” ait “psişik karakterdeki” bir “his”tir. Psikolojik önermeler bu apaçıklık duygusunun varlığına ya da yokluğuna bağlı psikolojik koşullar hakkında bizi aydınlatan önermelerdir (Husserl 2001: 115). Ancak bu durumda, bilmeyi inanmaya indirgemiş oluruz. Doğruluğun apriori objektivitesini sağlamak olanaksızlaşır ve psikolojizm rölativizmle yan yana gelir. Husserl'e göre gerçekten de böyle bir apaçıklık

duygusuna sahibizdir. Ancak bu duygu saf mantık yasalarıyla olan uygunluğun kendisinden kaynaklanır.

Psikolojizmin rölativizme yol açması, onun mantığın temeli olma iddiasına en büyük zararı verir. Çünkü rölativizmde bilginin objektifliği hiçbir şekilde kurulamaz. Husserl, rölativizmin bireysel rölativizm ve türsel rölativizm (antropolojizm) olmak üzere iki farklı şeklini inceler. Bireysel rölativizm, doğruluğun bireysel inançlar ve kanılara bağlı olduğunu öne sürerken türsel rölativizm, doğruluğun temelini tüm insanlarda ortak olan bilişsel yapıda görür. Rölativizmin iki formunu da Protagoras'ın insanın her şeyin ölçüsü olduğu iddiasında görebiliriz. İnsanın birey olarak ya da türsel olarak her şeyin ölçüsü olması, zihinden bağımsız bir idealite alanının varlığını yok sayar. Ancak objektiviteyi mümkün kılacak biricik şey, böyle bir idealitedir. Psikolojizmin bilginin tüm temeli olarak real dünyayı görmesinin yol açtığı rölativizmden kurtulmak için kesin bilginin temeli olan bir idealiteyi kabul etmemiz gerekir. Bu bakımdan Husserl'in psikolojizm eleştirisi, doğruluğun temelini Platonik özlere dayandıracak bir bilgi teorisinin de temelidir.

Saf-Eidetik Mantık

Husserl'e göre psikolojinin birtakım yararları olsa da olgusal içeriği itibariyle, mantığın temeli olamaz. "Her psikolojik yargı, fizik doğanın kabul edilmesini kendi içinde taşır; bu, ister ifade edilmiş olsun, isterse olmasın" (Husserl 2020: 45). Mantıksal hakikatlerin birliğini kuracak olan ve bu birliğin subjektif düşünme süreçlerinden ve fiziksel olgulardan bağımsızlığını gösterecek olan saf mantıktır. Psikolojizmin yanılığlarından kurtulmak için şeylerin kendilerine dönmemiz, öze dair bir kavrayışa ulaşmamız gerekir. Bu ise psikolojik gözlem ile değil fenomenolojik inceleme ile mümkündür. Fenomenolojik inceleme, bilinci psikofizik bir şey olarak değil fakat kendisini gösterdiği haliyle ele alması bakımından saf immanent bir araştırmadır.

Husserl fenomenolojiyi, dünyaya ilişkin doğal tavrımızla arasındaki farkı ortaya koyarak açıklar. Doğal tavır pratik ilişkilerimizi sürdürmemizi mümkün kılan birtakım kabullere dayanır. Fenomenolojik yaklaşım ise dünyayı bilimsel bir biçimde kurmak için alınan teorik bir pozisyonudur. Fenomenolog Kartezyen şüpheyi benimseyerek doğal tavrın kabullerine karşı eleştirel yaklaşır. Bunun sonucu olarak yaşantılanan dünyayla yani transendent olanla ilgili her şeyi paranteze alır (epokhe). Böylece fenomenlerin kendilerine, immanent olana ulaşmayı ve özleri bilmeyi amaçlar.

“(F)enomenoloji, olanakları, bilginin olanaklarını, değerlendirme olanaklarını aydınlatan, onları temellerinden hareketle aydınlatan bilim ve yöntem olmak ister; bu olanaklar genel olarak tartışmalı olanaklardır ve dolayısıyla onların araştırılması da genel öz araştırmasıdır” (Husserl 2015: 43).

Fenomenolojinin amaçladığı şey, kendisinden kuşku duyulamaz bir temel üzerinde, bilgiyi güvenilir bir şekilde inşa etmektir. Husserl böyle bir temelin immanent olabileceğini öne sürer. Çünkü transendent olanın bilgisinde karşımıza sürekli çıkacak olan problem, nesne ile nesnenin bilgisi arasındaki ilişkinin nasıl kurulacağıdır. Oysa immanent olanda bu ilişki bizzat ‘görülür’. Bu immanent fenomene ulaşmak, ilkin duyusal gerçeklikleri, onlara ilişkin algımı ve duyusal ben’imi paranteze almakla mümkündür. Böylece elimizde eidetik özler kalır. Başka deyişle algı analizleri, eidetik analizlerdir (Husserl 1982: 70). Eidetik indirgeme,

“gerçek ya da fiktif sunulmuşluğun, sunulabilir olanın kendi eidos’una, özüne geri götürme anlamına gelir ki bu öz, yüksek bir ses duyduğumuz, çember şekline baktığımız veya bir ağaç cinsini yeniden tanıdığımız zaman, tecrübenin bizzat kendisinde ana şekil, kural ve düzen yapısı olarak işler” (Waldenfels 2010: 36).

Bu eidetik özler, Bolzano’dan beri kendilerine geri dönülen Platoncu anlamda ideal nesnelere dir. İdeal nesnelere olarak eidetik özler, anlam dünyamızın sınırlarını belirler. Aynı zamanda bu özler, tüm bilimlere mümkün kılacak ancak kendisi özel bir bilimden ziyade bilimlerin bilimi olan saf mantık teorisinin içeriklerini oluştururlar.

Psikoloji empirik bir bilim olması bakımından transendent bir karaktere sahiptir. Onun nesnesini kavraması bir ‘görme’ sonucu apaçıklıkla gerçekleşen bir şey değildir. Fenomenlerin özünü oluşturan ideale dair bir şey söyleyemeyen psikoloji, saf bir mantık teorisinin temeli olamaz. Husserl’in *Mantıksal Soruşturmalar*’da Brentano’dan ayrılması da temelde mantığın empirik psikolojiye dayanıp dayanmadığı meselesi değil, ideal nesnelere kabul etmenin uygun olup olmadığı meselesidir. Diğer tüm görüş farklılıkları bu temel farklılığa dayanır (Huemer 2004: 204). İdeal nesnelere kabulü, psikolojik olarak indirgenemeyecek, subjektiviteden bağımsız bir objektivitenin kabul edilmesi, böylece kesin bilginin imkânının ve öznelerin ona belirli bir yöntemle erişebileceğinin kabulüdür. Böyle bir objektiviteye ise “saf bilgi fenomenlerinin öz öğretisi” olarak fenomenolojiyle ulaşılabilir (Husserl 2015:39).

Husserl, anlamın ideallitesine dikkat çekerek psikolojik bir mantığın yol açtığı subjektiviteyi eleştirirken, objektivitenin de imkânını kurar. Buna göre farklı kişiler farklı deneyimler yoluyla da olsa aynı ideal anlama sahiptirler. Anlam sübjektif

edimlerde gizli olan objektif ve ideal bir şeydir (Husserl 2001: 196). Psikolojizmin temel eksikliği, bu objektiviteyi kuramamasıdır. Anlam, apaçık verilmiş olan immanent bir fenomenin ne'liğidir. Ancak anlam, real olandan ayrı bir entite şeklinde düşünülmemelidir. Çünkü o, deneyim nesnelere orijinali olmaktan ziyade, bu nesnelere deneyimde karşımızda çıktığı şekliyle, yani dünyanın bütünüyle olan ilişkisi içerisinde onların özüdür.

“Anlamın ayrı tutulmaması, mutlak zihne [*Esprit*] ya da gerçekçi anlamda dünyaya dönüştürülmemesi gerekir. Fenomenolojik dünya saf varlığın dünyası olmayıp, deneyimlerimin birbirleriyle ve başkalarınınkiyle kesişmesinde, birbirine zincirlenmesinde ortaya çıkan anlamdır; öyle ki geçmiş deneyimlerimin şimdiki içinde, başkasının deneyiminin benimkinin içinde devralınmasıyla birliğini sağlayan öznellik ve öznel arasılıktan ayrılmaz” (Merleau-Ponty 2016: 26-27).

Husserl'e göre saf mantığın konusu bu objektif idealler olmalıdır. Bilgide kesinliği ve normatif mantık dolayısıyla çıkarımlarda geçerliliği sağlayacak olan ancak bu idealler, anlamlardır. Bu anlamları bilmeyi mümkün kılan fenomenolojik indirgeme, olgulardan hareket eder ve öznel bilme süreçlerinden geçerek objektif özlere ulaşmayı mümkün kılar. Aslında;

“dil, anlam ve olgu durumundaki doğruluk birbiriyle ilişkilidir, zira 'saf mantık ilkece dilde ifade edilebilen, dolayısıyla bilinç edimleriyle 'aktarılan' anlamlarla ilgilidir. Böylece saf mantık dünyaya, bilinç edimlerine ve nesnelere bağlanır” (Smith 2019: 146-147).

Değerlendirme: Neden Husserl'in Antipsikolojizmini Onaylamalıyız?

Husserl, özne ile nesne arasındaki uçurumu kapatmak için bunlar arasına fenomenolojik bir köprü kurar. Bu köprünün bir ayağını, psikolojinin (empirist, a posteriori, subjektif, rölativist ve natüralist karakteri nedeniyle) mantığın temeli olamayacağını göstermek oluşturur. Bir başka ayağını ise saf mantığın alanını idealite olarak belirlemek ve bu idealiteyi subjektif edimlerin asıl içeriği olarak kurmak suretiyle bilginin objektivitesini garanti altına almak oluşturur. Ancak bu, özel türden bir idealitedir. Saf mantık, subjektif edimler ve fiziksel olgular arasındaki bilme sürecinin objektif içeriği olarak ideal özlere ilgilendirilir.

Yalnızca belirli şekillerde akıl yürüttüğümüz için mantığın temelini psikoloji olduğunu öne süren psikolojizm aslında çelişkisini kendi içinde taşır. Herhangi bir şeyin doğru olduğunu öne sürebilmemizin imkânı, bilginin objektivitesinin sağlanmasıdır. Bu ise zihinsel süreçler tarafından etkilenmeyen koşulsuz doğrulara yönelik bir arayışı gerekli kılar. Psikolojizm kendi empirik ve koşullu temelini göz ardı ederek, mantığın temelini psikoloji olduğuna dair bir iddia ile karakterize oluyordu. Fakat bu iddianın geçerliliği psikolojik sınırlar içinde kurulamaz.

Husserl'in psikolojizm eleştirisinin, başta psikolojinin mantığının temeli olma iddiasına, ama dolaylı bir şekilde deneysel psikolojinin kendisine yöneldiği söylenebilir. Bir bilinç olarak kendime dair bilgiyi, tüm bilimlerde olduğu gibi, idealin alanında inşa etmem gerekir. Psikoloji, olgusal ve deneysel bir bilim olmak bakımından bilinci şeyleştirmekten başka bir şey yapmaz. Her kesin bilim, ancak saf mantıksal temeller üzerinde kendisini kurmak zorundadır.

Elbette, eldeki çalışmada ifade edilen gerekçelerle, felsefede (davranışçı anlamda) bir psikolojinin psikolojist eğiliminden korunmak, zemini sağlama almak demektir. Bununla birlikte burada iki farklı bakış açısının da savunulabileceğini kısaca göstermek istiyoruz. Birincisi (1) Husserl'in antipsikolojizmdeki bir boşluktan yararlanıyor; diğeri ise (2) onu onaylıyor.

(1) Öncelikle belirtmek gerekir ki, tarihsel olarak bakılınca, yukarıda da ifade edildiği gibi, felsefe ile psikoloji arasındaki sınır, düşünmeyi açıklamak (yani özne ile platonik düşünme alanı arasındaki ilişkiyi açıklamak) ile düşünme yetisinin nasıl gelişebildiğini açıklamak arasındaki ayrımın karıştığı yerde ortadan kalkıyordu. Bu ikisini birbirine karıştırmanın sonucu psikolojizmi ve pejoratif anlamda bundan sorumlu tutulanlar psikologlar değil, filozoflardı. Psikolojizm felsefenin bir sorunuymuştu. Ama böylesine keskin bir çizgiyle belirlenince sınır, felsefeye geriye ne kalır? 1850'lerden 1920'lere kadar bakılınca bu açıdan sicili temiz olan bir filozofa rastlamak oldukça güç görünüyor. Hatta Kant'ın bizzat kendisi ve ardından gelen kimi Neokantçılar da psikolojist olmakla itham edilmemişler midir? Psikolojizmin en popülerleri arasında da Husserl'in adını görmek, felsefenin ironisi belki de.⁸ Elbette psikolojizmden kaçınmayı, onun belli bir (bu yazının da konusu olan) deneysel biçiminden kaçınmakla sınırlandırarak sorun çözülmüş olur mu? Psikolojizm tartışmasının ortaya çıktığı dönemde, özellikle Almanca konuşulan ülkelerde, psikolojinin sorusunu, yani bilincin ontogenetik ve filogenetik olarak nasıl oluştuğunu soran filozoflar az değildi. Üstelik bu tam da Brentano'nun kendisinden kaçındığı soru değil miydi? Bugün çağdaş analitik zihin felsefesi bu türden bir araştırmanın omurgası üzerinde ayakta duruyor. Sadece bu bile felsefenin bir işe yarayacaksa eğer, kendine koyduğu sınırları kaldırması

⁸ Husserl'in psikolojizmi için yine yukarıda De Boer'e yaptığımız referansı hatırlatalım. Ama daha önemlisi Martin Kusch'un *Psychologism: The Sociology of Philosophical Knowledge* adlı eseridir. Kusch burada Husserl'in Prolegomena'daki antipsikolojizmine karşı ileri sürülmüş argümanları altı grupta sınıflandırarak ele alıyor. Bunların içinde Husserl'in eleştirisini kendisine çevirerek yönlendirenlerin bulunduğu görülebilir. Bkz. Kusch (1995), age., s. 87-90.

gereğini göstermez mi? Sonuç olarak psikolojizm tartışması çok genel bir başlık altında sürdürülemez. Böyle bir genelleme filozofun bilimler karşısında giderek yalnızlaşmasıyla sonuçlanacaktır. Gelelim Husserl'in antipsikolojizmini neden savunmak gerektiğine:

(2) Mantık yalnızca rasyonel düşünme ile ilişkilidir; yoksa zihinsel süreçlerin davranışlardaki dışavurumlarıyla değil. Aslında bu savın gerekçesi Husserl'in görü teorisine dayanmaktadır. Bu teori, onun saf türden bir idealizmin sınırları içinde kapalı kalmasına engel olur. Görü mefhumu, Husserl'in bilgi teorisini salt rasyonalist çizgiden çıkarıp empirik bir veçheye kavuşturur, ama bununla da kalmaz; onun asıl parıldadığı yer, Kantçı sınırların ötesine geçerek, görünüşün ardındaki 'kendinde' şeyin alanına özneyi yönlendirdiği yerdir. Ya da en azından Husserl'in iddiası budur. Bu iddiaya göre, (ne öz görüşü, ne kategorik görü, ne de fenomenolojik görü, aksine) duyusal görü *hyle* ile *noesis*'i birleştirir. Varlığı birliğe getirir. Daha doğrusu, her şey, David Chalmers'ın sözünü ettiği Eden'in bahçesinde olduğu tarzda, henüz ayrışmamış birliği içinde görüde olup biter.

İşte mental düzeyde 'anlam' denen şey, görüdeki primitif anlam unsurunun kalıntısıdır. Dolayısıyla bir kalıntı olarak bir aralar sahip olduğu varlığın birliğini içermektedir. Bu nedenle bilinçteki eidetik özler zihinde yalnız başına kapalı duran monadik unsurlar değil, gerçeklikle bir zamanlar sahip oldukları birlikli bağı kendilerinde gizleyen uygun temsillerdir. Bilginin objektivitesinin dayanağı görüdedir.

Bu bize Husserl'in antipsikolojizminin, bir başka ifadeyle, saf eidetik mantığının dünyayla ilgili, bizzat dünya hakkında olduğunu anlatır. Bilmek, Husserl'de 'görmek' demektir. Öyleyse, bir meşe ağacı vizyonunun nesnesi semantik sınırlar içinde kalmaz. Zihinde anlamlı olan her türden eidetik nesneye anlamını veren, duyusal görüdeki 'o ağaç'ın *hyle-noetik* birliğidir. Demek oluyor ki, Husserl'de mantık, kelimenin tam anlamında 'dış' dünyaya dayanır. Ama 'bizim için' henüz bir 'dış' haline gelmemiş olan (primitif bir) dünyaya.

Özetle, Husserl'e göre, bu çalışmada görüldüğü gibi, mantıksal mental unsurların dünyaya uygun temsiller olabilmelerinin imkânı, mantıksal önermelerin zorunluluğunun sonlu rasyonel bir düşünen varlık olarak özneye ait olmalarında

bulunur.⁹ Bu özneye ait mantıksal bilginin doğruluğu, rasyonel görüye dayanır. Rasyonel görü, Husserl'in 'görüsel tamlık' adını verdiği 'kendinde bir apaçıklık' (*self-evident*) karakteri taşımaktadır. Rasyonel görünün *self-evident* olma karakteri zihnin *intuitive* olmasından ileri gelmektedir. Görü, nesnenin 'kendisi'nin *self-evident* olduğu bir deneyimdir. Husserl'in bilgi teorisinin varış noktası olarak görü nosyonu, onun antipsikolojizminin güçlü yanıdır.

Kaynaklar

- Block, Ned (1981), "Psychologism and Behaviourism", *The Philosophical Review*, 90.
- Brentano, Franz C. (1874), *Psychologie vom empirischen Standpunkte*, Bd.1, Leipzig: Verlag von Duncker & Humblot.
- _____ (1893), *Über die Zukunft der Philosophie*, Wien: Hölder.
- [[cevrimiçi erişim](#)]. Yeniden basım: *Über die Zukunft der Philosophie*, Ed. Oskar Kraus, Leipzig: Meiner 1929; 2. Baskı, intr. Paul Weingartner, Hamburg: Meiner, 1968.
- Chalmers, David (2006), "Perception and the Fall from Eden", Ed. Tamar Gendler ve John Hawthorne, *Perceptual Experience* içinde, Oxford University Press.
- Cussins, Adrian (1987), "Varieties of Psychologism", *Synthese*, 70.
- De Boer, Theodore (1978), *The Development of Husserl's Thought*, çev. Alvin Plantinga, Nijhoff, The Hague.
- Hanna, Robert (2008), "Husserl's Argument Against Logical Psychologism (Prolegomena, §§ 17-61)", Ed. Verena Mayer, [Edmund Husserl: Logische Untersuchungen içinde](#), 27-42, [Berlin: Akademie Verlag](#).
- _____ (1993), "Logical Cognition: Husserl's Prolegomena and the Truth in Psychologism", *Philosophy and Phenomenological Research*, 53(2), 251-275.
- Huemer, Wolfgang (2004), "Husserl's Critique of Psychologism and his Relation to the Brentano School", Ed. Arkadiusz Chrudzimski, Wolfgang Huemer, *Phenomenology and Analysis: Essays on Central European Philosophy* içinde, 199-214, Frankfurt: Ontos.
- Hume, David (2018), *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*, çev. Ferit B. Aydar, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Husserl, Edmund (1982), *Cartesian Meditations: An Introduction to Phenomenology*, çev. Dorian Cairns, Netherlands: Martinus Nijhoff Publishers.
- _____ (2001), *Logical Investigations: Vol. 1*, Ed. Dermot Moran, çev.

⁹ Bu hususta Robert Hanna'nın 1993'te "Logical Cognition: Husserl's Prolegomena and the Truth in Psychologism"de ortaya koyduğu perspektifi paylaşıyoruz; bkz. s. 275. Ancak bu noktada Hanna'nın duruş noktasının ötesine geçtiğimiz rahatlıkla görülebilir.

- John N. Findlay, London: Routledge Taylor&Francis Group.
- _____ (2015), *Fenomenoloji Üzerine Beş Ders*, çev. Harun Tepe, Ankara: BilgeSu.
- _____ (2020), *Kesin Bir Bilim Olarak Felsefe*, çev. Tomris Mengüşoğlu, İstanbul: YKY.
- Kusch, Martin (1995), *Psychologism: The Sociology of Philosophical Knowledge*, London: Routledge.
- McDowell, John (1981), "Anti-Realism and the Epistemology of Understanding", Ed. Herman Parret ve Jacques Bouveresse, *Meaning and Understanding* içinde, Berlin: de Gruyter.
- Merleau-Ponty, Maurice (2016), *Algının Fenomenolojisi*, çev. Emine Sarıkartal, Eylem Hacımuratoğlu, İstanbul: İthaki Yayınları.
- Mohanty, Jitendra N. (1982), *Husserl and Frege*, Bloomington: Indiana University Press.
- Moran, Dermot (2000), "Husserl's Critique of Brentano in the Logical Investigations", *Center for Logic, Epistemology and History of Science* içinde, 163-205, Brazil: State University of Campinas.
- Seebohm, Thomas (1991), "Psychologism Revisited", Ed. Thomas Seebohm, Dagfinn Føllesdal ve Jiten-dra N. Mohanty, *Phenomenology and the Formal Sciences* içinde, 149-82, Dordrecht: Kluwer.
- Smith, David W. (2019), *Husserl*, çev. Seçim Bayazit, İstanbul: Alfa.
- URL-1: Kusch, Martin (2020), Psychologism, <https://plato.stanford.edu/entries/psychologism> (e.t. 30.04.2021)
- URL-2: Huemer, Wolfgang (2019), Franz Brentano, <https://plato.stanford.edu/entries/brentano/> (e.t. 30.04.2021)
- Waldenfels, Bernhard (2010), *Fenomenolojiye Giriş*, çev. Mesut Keskin, İstanbul: Avesta.
- Zahavi, Dan (2018), *Husserl'in Fenomenolojisi*, çev. Seçim Bayazit, İstanbul: Say Yayınları.